

WARTOŚCI — PODSTAWĄ DIALOGU W PROCESACH EDUKACYJNYCH

W kręgu pojęć. «Wartości to kluczowy problem dla edukacji szkolnej. Występują w niej jako system norm rzutujących na poczynania nauczycieli i uczniów. Podczas kształcenia odwołujemy się do wartości, które uczniowie, mogą zaakceptować, a nawet identyfikować się z nimi. Wartości są kategorią edukacji i nauk o niej. Stanowią dla nich źródło inspiracji i dyrektyw»². Dostrzegając konieczność wdrażania wartości ogólnoludzkich w procesach kształcenia. K. Ostrowska zauważa, że ludzie nie różnią się pragnieniem wartości ogólnoludzkich (prawdy, dobra, piękna, miłości, tolerancji, odpowiedzialności, sprawiedliwości, wolności, godności, bezpieczeństwa) ale sposobami ich urzeczywistniania wynikającymi często z pewnych uwarunkowań społecznych czy gospodarczych³.

Warto zauważyć, że wartości uniwersalne są eksponowane przez twórców międzynarodowych raportów edukacyjnych⁴. Traktuje się je jako te, które są godne powszechnego uznania i wdrażania w procesach edukacyjnych. Czytamy w nich, iż zachodzi potrzeba wyeksponowania takich wartości między innymi jak: wolność, pluralizm, pokój, godność człowieka, sprawiedliwość, tolerancja wobec innych, wychowanie w pluralizmie, czy indywidualizacja w procesie kształcenia.

Szkoła i nauczyciele mają się stać katalizatorem wartości ludzkich, uniwersalnych, które należy bezwzględnie chronić, gdyż to one pozwolą na pokojowe współistnienie krajów bogatych i rozwijających się⁵. W. Pasterniak podkreśla, iż w procesie przekazu wartości istnieją cztery zasadnicze ogniwa:

- rozpoznawanie wartości;
- rozumienie wartości;
- akceptacja wartości;
- respektowanie wartości⁶.

W ujęciu tego autora ogniwa te tworzą pewne poziomy przyjmowania wartości.

Uczeń z nauczycielem w procesie dydaktyczno-wychowawczym stara się rozpoznać, zrozumieć i zaakceptować wartości. Przy czym akceptacja ta ujawnia się zawsze w ich respektowaniu. Nie zawsze wartości cenne dla ucznia są również cenne dla nauczyciela. Prowadzić to może do dysonansu poznawczego, konfliktu wartości, co w konsekwencji przejawiać się może w odrzuceniu przez ucznia określonych wartości. Zapobiegać można takim sytuacjom poprzez spontaniczne rozmowy lub dialog, w którym wyraża się gotowość zrozumienia innych, zbliżenia się do nich, możliwość współdziałania z nimi. Dialog jest ciągłym szukaniem wspólnych rozwiązań, wzajemnych ustępstw, kompromisów, personalnego urzeczywistniania się podmiotów procesu dydaktyczno-wychowawczego.

Zasada wspomagania czy modyfikowania zachowania uczniów jak wskazuje wielu teoretyków polega na konieczności nawiązywania i podtrzymywania z uczniami dialogu. Dialog staje się potrzebny dlatego, iż każda rzecz, problem, wygląda inaczej z różnych punktów widzenia. Respekt dla cudzego punktu widzenia jest warunkiem dojścia do prawdy. Kontakt interpersonalny nauczyciela z uczniem jest warunkiem dialogu i rozwoju.

Jak podkreśla G. Koć — Seniuch «Dialog to wartość ogólnoludzka, a do wartości i celów ogólnoludzkich włącza się edukację do dialogu»⁷. Dialog zamyka dwa różne elementy. Kontakt osobowy oraz rzeczowy. Jest też najbardziej dojrzałą kategorią komunikacyjną, zmierzającą do uzgodnienia stanowisk, poglądów, opinii, prowadzących do wspólnych znaczeń. Umiejętność prowadzenia dialogu zależy w dużym stopniu od kultury komunikacyjnej prowadzącego.

© Eugenia Iwona Laska, 2014

² K. Denek, *Wartości jako źródło edukacji, (w:) Dziecko w świecie wartości. Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*, B. Dymara (red) Kraków 2003, s. 34.

³ K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości*, Gdańsk 1998, cz. 1, s. 7-10.

⁴ Raport J. Delorsa pt. *Edukacja-jest w niej ukryty skarb*. 1998; E. Faure i in. , *Uczyć się, aby być*, Warszawa 1975.

⁵ Por. Edukacja — jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem J. Delorsa, Warszawa 1998, s. 241-254.

⁶ Por. W. Pasterniak., *O dydaktycznej teorii wartości*, Goleniów 1991; W. Pasterniak, *Przestrzeń edukacyjna*, Zielona Góra 1995.

⁷ G. Koć-Seniuch, *Dialog i humanizm w działaniu nauczyciela, (w:) O nowy humanizm w edukacji*, J. Gajda (red.), Kraków 2000, s. 404-410.

Rozumienie wartości. Z obserwacji wynika, iż zawsze wychowaniu przyświecały jakieś cele, które opierały się na wartościach uznawanych przez społeczeństwo, naród czy grupę. Czym są wartości? Wartość — filozoficzna podstawowa kategoria, oznaczająca wszystko to, co cenne i godne pożądania, co stanowi cel ludzkich dążeń⁸. Jan Szczepański proponuje by wartością nazywać dowolny przedmiot materialny lub idealny, ideę lub instytucję, przedmiot rzeczywisty lub wymyślony, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swym życiu i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus. Wartościami są te przedmioty lub stany rzeczy, które jednostkom i grupom zapewniają równowagę psychiczną, dają zadowolenie z dążenia do nich lub ich osiągnięcia, dają poczucie dobrze spełnionego obowiązku, lub te, które są niezbędne do utrzymania wewnętrznej spójności grupy, jej siły i znaczenia wśród grup⁹. Znaczna część teoretyków z kręgu nauk społecznych przyjmuje, iż wartością to idee, stany rzeczy oraz inne obiekty, które są dla człowieka ważne, cenne, pożądane gdyż służą zaspokojeniu jego potrzeb biologicznych, psychicznych, społecznych, moralnych, religijnych, dotyczą sensu istnienia więzi emocjonalnych. Zdaniem innych badaczy pojęcie wartości odnosi się jedynie do tej klasy idei i stanów rzeczy, które są ważne, cenne i niezbędne dla wydobycia cech człowieka jako osoby. Stąd występuje np. podział na wartości absolutne i względne.

Wartości są ogólnymi znakami orientacyjnymi przy wyborach oraz możliwościach działania na różnych poziomach edukacji narodowej. Istnieje ścisły związek między wartościami a celem edukacji. Wartości stanowią źródło dla celów wychowania. Źródłem celów są te wartości, które są powszechnie akceptowane. W ten sposób zostaje utworzona zamknięta całość, a rolę spoiwa spełniają wartości.

Świat wartości ogniskuje się wokół triady: prawdy, dobra i piękna. Każde z wymienionych uszlachetnia poszczególne stany ludzkiej natury. Prawda doskonali intelekt, a dobro i piękno odpowiednio wolę i uczucia. Poza wymienionymi wartościami można zaliczyć humanizm, godność, pracę, wolność, sumiennosc, rzetelnosc, sprawiedliwosc, bezpieczenstwo, odpowiedzialnosc. Wartości są tą kategorią nauk o edukacji, której nie da się zastąpić bez szkody dla ich tożsamości. Tworzą go wartości hedonistyczne, użytkowe, witalne, duchowe i święte. Czy umiemy wskazać dzieciom, młodzieży te wartości, które ułatwią znalezienie odpowiedzi na pytanie: Kim jestem? Po co żyję? Jak żyć?

Jak podkreśla wielu pedagogów m.in. K. Denek, W. Kojs, K. Ostrowska i inni, należy tworzyć w czasie zajęć dydaktyczno — wychowawczych sytuacje aksjologiczne sprzyjające uczniom w określaniu, akceptowaniu i przeżywaniu wartości. Wartości stanowią źródło formułowania celów edukacji szkolnej. Od nich zależy dobór treści, form, metod, środków kształcenia.

Cele te mogą być urzeczywistniane w warunkach im sprzyjających, a to w klimacie wolności, humanizacji stosunków interpersonalnych, akceptacji przez nauczyciela każdego ucznia jako osoby, uznania jego praw do inności, autentyczności, otwartości, szacunku, wpływania na przebieg procesu kształcenia, wychowania, dialogu, inicjatywy, wyboru ofert, odpowiedzialności za swoje zachowanie i uzyskiwane wyniki, uzewnętrzniania swoich doświadczeń i potrzeb egzystencjalnych, empatycznego rozumienia oraz wspierania rozwoju jego wartości, kompetencji osobowościowych, merytorycznych i społecznych.

Poprzez stwarzanie w procesie edukacji sytuacji aksjologicznych nauczyciel pomaga wychowankowi m.in.

- dostrzegać wartości;
- przeżywać wartości, uchwycić ich sens, punkt odniesienia;
- klasyfikować i hierarchizować wartości;
- kształtować własny system wartości;
- rozwijać wrażliwość estetyczną oraz wyobraźnię moralną;
- pomnażać i tworzyć wartości;
- formułować poczucie odpowiedzialności za własne wybory¹⁰.

Korzystną drogą jest wprowadzanie wychowanków w świat wartości. Każdą wartość najpierw należy rozpoznać, a następnie zrozumieć. W zdobywaniu wiedzy i kształtowaniu postaw ułatwiających rozpoznawanie, rozumienie, akceptowanie i respektowanie wartości, mogą pomóc uczniom nauczyciele. Aksjologiczne wyposażenie nauczycieli niewątpliwie decyduje o podobnym wyposażaniu uczniów.

Wychowanie do wartości pomaga osobie nie w pełni samodzielnej poznać własne możliwości, zadania egzystencjalne, kryteria wartościowania i wydobycia sensu istnienia oraz rozpoznać warunki, w jakich realizuje się ludzkie życie. Jest to proces trwający dłużej lub krócej, w którym w wyniku

⁸ B. Petrozolin - Skowrońska, *Nowa encyklopedia powszechna* tom. 6, Warszawa 1997, s. 66

⁹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcie socjologii*, Warszawa 1970, s. 97-98.

¹⁰ E. Kobyłecka, *Nauczyciel wobec współczesnych zadań*, Kraków 2005, s. 147.

interakcji pomiędzy wychowującym i wychowywanym dochodzi do rozpoznania i uaktywnienia wewnętrznych motywacji i emocjonalno — intelektualnych możliwości.

Wychowujący winien dysponować wiedzą i umiejętnościami, a przede wszystkim umiłowaniem ludzi, otwartością do drugiego człowieka, gotowością do dialogu z uczniem — wychowankiem, oraz mieć świadomość celu do którego zmierza.

Walory te pozwolą mu odkrywać przed uczniem — wychowankiem świat wartości i pomagać w urzeczywistnianiu zadania: «żyć coraz lepiej człowieczeństwem». Ukazując pełną złożoność osoby ludzkiej, wychowanie w duchu wartości wskazuje na wartości jako element wewnętrznej integracji, odkrywania sensu życia i działania dla poszczególnych sfer i całej osoby ludzkiej.

Określenie istoty dialogu. Dialog to rozmowa zwłaszcza dwóch osób. Prowadzić, toczyć ożywiony dialog¹¹. Dialog — rozmowa między dwiema lub więcej osobami, w pedagogice: forma likwidowania konfliktów wychowawczych za pośrednictwem wymiany zdań przez jakieś dwie strony i poszukiwania wspólnego stanowiska. Dialog wymaga poznania i zrozumienia przedmiotu, racji obu stron a zarazem przezwyciężenia postawy egoistycznej: czynnikiem sprzyjającym jest empatia¹².

Dialog jest rozmową/stawianiem pytań i udzielaniem odpowiedzi/ między dwoma, kilkoma osobami, w toku której następuje wymiennosc ról nadawcy i odbiorcy, dialog to nie tylko przekazywanie wiadomości, ale także wymiana myśli, kontakt osobowy, intelektualny i emocjonalny, wymiana wartości (znajdowanie się w tym samym polu wartości).

Dialog związany jest ze słuchaniem i mówieniem z intersubiektywnym charakterem relacji, ze stylem komunikacji asertywnej, a nie pozytywnej czy agresywnej, z zadawaniem pytań, bo czegoś nie wiemy, a chcemy się dowiedzieć, ze stosunkiem dialogowym wyrażającym się w formie spotkania «ja» i «ty», w spotkaniu tym występuje symetryczność stosunku, równość dawania i odbioru, wzajemność, podmiotowość uczestników.

Dialog wyraża się nie tylko w werbalnym komunikowaniu, lecz także w formie komunikacji niewerbalnej. W dialogowym podejściu dąży się do prawdy z różnych punktów widzenia, do rozwiązywania problemów. W toku dialogu następuje wczuwanie się w świat drugiego człowieka, a więc dialog ma charakter empatyczny, /.../ w dialogu ma miejsce podejście hermeneutyczne, fenomenologiczne, uczestnicy dialogu starają się rozumieć partnerów. W dialogu następuje spotkanie człowieka z człowiekiem, doświadczenie «ty», drugiego człowieka, wchodzenie z nim w relację bez prób zawładnięcia, poznawanie się i zbliżenie się.

Realizowanie dialogu związane jest ze sprawdzaniem i uzasadnieniem własnych przekonań, krytyką i obroną tych przekonań, z likwidowaniem konfliktów i poszukiwaniem wspólnego stanowiska, z dostrzeganiem różnic stanowisk, ale i traktowaniem własnych racji jako niepewnych, możliwych do zmienienia¹³.

Dialog by przyniósł określone oczekiwania, skutki, winien spełnić pewne warunki.

Od pewnego czasu w naukach społecznych obserwuje się występowanie określenia dialogu, jako czynnika pozytywnie regulującego relację jednostki między drugą osobą, jednostki z otoczeniem. Postrzega się w tej przestrzeni podstawy wspólnego działania, zbliżającego do siebie różne osoby, narody. Także pedagogika formułuje pytanie o rolę dialogu w edukacji¹⁴. Upatruje się w nim pewnej idei określającej sposób myślenia o wychowaniu, w sytuacji edukacyjnej. Dialog w takim ujęciu ujmowany jest jako «sposób bycia» obydwu stron procesu edukacyjnego, powodujący rozumienie innych oraz siebie samego. Człowiek jako istota społeczna rozwija się w toku nieustannych interakcji ze środowiskiem społecznym, z drugą osobą. Interakcja nie jest aktem jednorazowym. Jest ciągiem kontaktów z wieloma ludźmi. Dialog, jeśli ma polegać na poznawaniu świata, bycia w nim, współpodejmowania działań, nie kończy się. W dialogu występuje zamiar osiągnięcia, zrozumienia tego, co każdy z partnerów myśli, czym żyje, dochodzenia do zbliżenia wzajemnych swoich punktów widzenia i właściwego sobie sposobu życia¹⁵ to podejmuje się poprzez uzgodnienie znaczeń przez partnerów.

¹¹ *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczak, Warszawa 1982, s. 394.

¹² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 68-69.

¹³ S. Palka, *Dialog w dydaktyce ogólnej i praktyce kształcenia*, (w:) Teoria i praktyka kształcenia w dialogu i perspektywie, red. nauk. A. Karpińska, Białystok 2003, s. 482.

¹⁴ J. Rutkowiak, «Dialog bez arbitra» — jako koncepcja relacji między nauczycielem a uczniem, «Ruch Pedagogiczny» 1984, nr 5-6, Stosowanie teorii pedagogicznej w praktyce a dialog edukacyjny, *Kwartalnik Pedagogiczny* 1986, nr 1, O dialogu edukacyjnym. Rusztowanie kategoriale (w:) J. Rutkowski (red.), Pytanie, dialog, wychowanie, Warszawa 1992.

¹⁵ Ks. J. Tarnowski, *Jak wychowywać?*, Wyd. AKT, Warszawa 1993.

Dialogowa struktura kontaktów umożliwia wymianę myśli, informacji, propozycji, odczuć, ocen itp. Jednostka, która w kontaktach interpersonalnych dokonuje refleksji, negocjacji, dialogu, ma szansę na przeżywanie poczucia podmiotowości, nabywania zdolności do porozumiewania się z innymi partnerami. Takie umiejętności stają się dziś, w świecie uwikłanym wielorakimi współzależnościami i konfliktami ludzkich zbiorowości, konieczne wręcz nieodzowne.

Warunki jakie winny być spełnione przez nauczyciela, ucznia. Do warunków skutecznego dialogu prof. S. Palka zalicza:

- wzajemna otwartość i szczerłość partnerów dialogu (otwarcie się na drugiego człowieka);
- partnerstwo i zaufanie;
- prawo do podmiotowości partnerów, poszanowanie tego prawa;
- autonomia partnerów, prawo do własnych poglądów;
- równość partnerów, naprzemiennność ról nadawcy, odbiorcy;
- szacunek wobec partnerów, cierpliwość;
- tolerancja (uznanie prawa partnera do wyrażania innych poglądów niż nasze, jeżeli te nie obrażają naszej godności, akceptacja inności, uznanie wartości innych ludzi);
- umiejętności empatyczne partnerów;
- uczciwość w prezentowaniu własnych poglądów;
- odpowiedzialność partnerów;
- możliwość korygowania własnych poglądów i postaw;
- przezwyciężenie postawy egoistycznej;
- poznanie i zrozumienie przedmiotu dialogu;
- wewnętrzne potrzeby partnerów do prowadzenia dialogu;
- swoboda wewnętrzna i zewnętrzna w wygłaszaniu poglądów¹⁶.

Ukazana definicja, istota rozumienia dialogu oraz warunki jakie winny być spełnione, sugerują, iż dialog jest i może być środkiem wykorzystywanym do porozumiewania, komunikowania między nauczycielem i uczniem, w praktyce szkolnej, w dydaktyce, wychowaniu, w środowisku rodzinnym i społecznym.

Dialog jako idea edukacyjna i jako metoda może wzbogacać praktykę kształcenia i wychowania. Proces kształcenia oparty na wartościach humanistycznych uwzględnia dialog jako jedną z dróg edukacji. Dialog może być wykorzystany nie tylko w pracy nauczyciela w kontaktach z uczniami, rodzicami, także z uczestnikami środowiska społecznego — lokalnego szkoły: Kościoła, ośrodków pozaszkolnych, instytucji lokalnych. Szerzej ujmując ze wszystkimi podmiotami społecznymi środowiska lokalnego.

Możliwość komunikowania podmiotów w praktyce jest duża. Sposób wykorzystania zależy od nauczycieli — ich przygotowania w uczelniach wyższych, samokształcenia do organizowania określonych sytuacji w procesie kształcenia uczniów, realizacji według określonych wcześniej w tekście warunków. Dialog może stać się użytecznym sposobem pracy nauczyciela nie tylko w kontaktach informacyjnych z uczniami, rodzicami, może być wykorzystywany w celach negocjacyjnych z rodzicami, opiekunami dziecka, z przedstawicielami środowiska lokalnego szkoły. Może służyć w poznaniu pozaszkolnych uwarunkowań funkcjonowania ucznia, efektów dydaktycznych, wychowawczych, także organizowania środowiska edukacyjnego szkoły, ucznia.

Możliwości płynące z dialogu między uczestnikami procesu kształcenia w relacjach nauczyciela z uczniem, w praktyce edukacyjnej są bardzo znaczące i ważne. Wykorzystanie zależy od nauczycieli, od ich przygotowania w procesie kształcenia, samokształcenia, doskonalenia zawodowego — do organizowania sytuacji podmiotowej, sytuacji dialogowej.

Sposób ujmowania procesu kształcenia. W pracach pedagogicznych w Polsce określenie «proces edukacyjny» obejmuje wszystkie procesy realizowane w instytucjach edukacyjnych. Termin ten odnosi się do ogółu działań edukacyjnych lub do całości zabiegów zmieniających jakość życia człowieka¹⁷.

Z. Myślakowski odwołał się do modelu sytuacji dydaktyczno-wychowawczej, w której nauczyciel i uczeń są aktywnymi osobami. Nauczyciel organizuje sytuację, w której uczeń powinien być zaangażowany do tego stopnia, iż będzie miał poczucie współtworzenia ich¹⁸. Proces uczenia się jest nawarstwieniem doświadczenia ucznia. Z kolei proces kształcenia — będący jedną z form uczenia się —

¹⁶ S. Palka, *Dialog...*op. cit., s. 482-483.

¹⁷ B. Niemierko, *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2007, s. 36.

¹⁸ Z. Myślakowski, *Kształcenie i doświadczenie*, Warszawa, PZWS 1961, s. 17.

polega na kształtowaniu stosunków między człowiekiem a jego środowiskiem społecznym i naturalnym. Wyniki tego procesu stają się składnikami osobowości człowieka¹⁹.

W. Okoń ujmuje proces kształcenia jako «uporządkowany w czasie ciąg zdarzeń obejmujący takie czynności nauczycieli i uczniów, ukierunkowane przez odpowiedni dobór celów i treści, oraz uwzględniający takie warunki i środki, jakie służą wywoływaniu pożądanych zmian w uczniach²⁰».

W tak ujętej definicji rozdzielono przedmiot oddziaływania od jego wyników, zwrócono uwagę na aktywność ucznia oraz jej efekt.

B. Niemierko definiuje kształcenie jako kierowanie uczeniem się. Określa je jako działania edukacyjne, akcentujące emocjonalno — motywacyjne i poznawcze aspekty uczenia się, prowadzące do osiągnięcia celów o istotnej wartości społecznej²¹. Wyłaniający się pogląd na świat, iż od kondycji ludzi żyjących w danej społeczności zależy jakość życia społeczeństwa, inspirowane do wprowadzania zmian w różnych przestrzeniach życia, także w ujmowaniu i realizacji procesów edukacyjnych. Dostrzegana jest potrzeba radzenia sobie z wyzwaniami stawianymi przez życie, także występującym poczuciem bezradności. Ponoszenie przez człowieka odpowiedzialności za własne wybory, wymaga przygotowania go w procesie wychowania do wypracowania własnego systemu wartości, poglądów, umiejętności wyborów, zmieniania stanowiska w toku negocjacji z innymi lub samym sobą²². Ukierunkowanie procesu kształcenia na wartości jest ważne, gdyż utraciły dotychczasowe czynniki, takie jak autorytet elit intelektualnych oraz jednolity system wartości.

Zaakceptowanie przez człowieka hierarchii wartości ukierunkowanej na przyszłość jest ważnym uwarunkowaniem rozwoju osobowości. Jednostka, aby się rozwijać, powinna stawiać sobie dalekosiężne zadania. Za ważne uznawane są takie zadania, które przekraczają osobiste potrzeby, mają charakter społeczny, odnoszą się do przekonań człowieka i jego uznawanych wartości. W psychologii zasady porządkowania hierarchicznego, które regulują zachowania, stanowią istotny czynnik w nabywaniu wiedzy, a dzięki nim dochodzi do uaktywniania cech osobowości²³.

Szkoła jako pośrednik między przeszłością, teraźniejszością, a przyszłością winna tworzyć szanse na włączenie się w ulepszenie rzeczywistości poprzez przygotowanie wychowanków do umiejętności radzenia z nowymi, a także nieoczekiwanymi problemami dotyczącymi ich, jak też najbliższego otoczenia.

W procesie edukacyjnym, poprzez dialog nauczyciel może pomóc wychowankowi w zrozumieniu siebie i innych. W toku wzajemnych interakcji organizuje sytuacje pomagające rozumieniu tego, co dzieje się między jednostką, a jej rówieśnikami i innymi ludźmi. Kształtowanie zachowań empatycznych stanowi elementarne wyposażenie edukacyjne współczesnego człowieka.

Refleksje. Przyjmując słuszność powyższych wskazań, warto zwrócić uwagę na konieczność nowego spojrzenia na relacje pomiędzy nauczycielem a uczniem, jakie zachodzą w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

Wobec postępów cywilizacyjnych, globalizacji, współczesna rzeczywistość domaga się wprowadzenia człowieka w świat wartości uniwersalnych, ogólnoludzkich, gdyż wiele zależy od treści wnętrza człowieka, podkreśla T. Pilch²⁴.

W końcowej refleksji niniejszego tekstu nasuwa się szereg pytań i wątpliwości. Czy zadaniem rodziny, szkoły, mediów, ośrodków kultury, nie powinno być przygotowanie dziecka do umiejętnego prowadzenia dialogu. Dialogu traktowanego jako odpowiedzi na intensyfikację przemocy, agresji, terroru itp. Dialogu, w którym uczestniczą partnerzy, którzy stają wobec siebie «twarzą w twarz», którzy poznają siebie, wzajemnie się szanują, w swoich odmiennościach, tolerują siebie, dostrzegają źródło na ubogacenie, szansę na pogłębienie ich odmienności, postrzegania tych samych zjawisk, kultur, zdarzeń, procesów, itp.

Środowiska oczekują dialogowych postaw partnerów. Środowiska społeczne takie jak: rodzina, szkoła, klasa, relacje nauczyciel — uczeń, nauczyciel — rodzice, dorośli — dzieci, dorośli — dorośli,

¹⁹ Ibidem, s. 184.

²⁰ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa, PWN 1987, s. 137-141.

²¹ B. Niemierko, *Kształcenie...* op. cit. s. 43.

²² K. Obuchowski, *Od przedmiotu do podmiotu*, Bydgoszcz, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego 2000, s. 61.

²³ Za E. Szadzińska, *Podstawy poznawcze procesu kształcenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, s.8, W. Łukaszewski, *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa, Książka i Wiedza 1984.

²⁴ T. Pilch, *Pedagogika w poszukiwaniu swoich zadań i ról w budowaniu przyszłości*, (w:) *Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności*, s. 66.

mogą stanowić tło dla procesów wychowawczych. Umiejętność prowadzenia dialogu nie jest wynikiem werbalnych haseł, a wynika z konkretnych doświadczeń, jest efektem konkretnych stosunków interpersonalnych.

Obserwuje się, iż nie ma miejsca w instytucjach nad «pochyleniem» się wobec problemów między pokoleniami, ich rozwiązywania, wspólnego namysłu, które mogłyby zapobiec powstawaniu agresji i przemocy. Trzeba uczyć się sztuki rozmawiania, sztuki prowadzenia dialogu. Czy jest miejsce i czas na rozmowy, wymianę myśli w instytucji jaką jest szkoła? Jak przekonać, że potrzeba kultury dialogowej urasta do problemów, by dialog stał się elementem naszego życia?

Wychowanie i samowychowanie jest zatem wychowaniem do wartości i poprzez wartości. Ważnym wydaje się w edukacji urzeczywistnianie wartości takich jak godność osoby ludzkiej, wolność, odpowiedzialność jednostki, dobra, prawdy, piękna, bezpieczeństwa itp. Zadania wychowawcze polegają na optymalizacji wzrostu. Tylko nauczyciel, który jest kompetentny, może pomóc osobom będącym pod jego opieką.

Wdrożenie do systematycznego formułowania własnej psychiki, ukształtowania pożądanych postaw, hierarchii wartości, wymaga od uczniów wysiłku i dyscypliny.

Zasygnalizowane refleksje mogą stanowić inspirację do badań w warunkach polskich i źródła do ukierunkowania pracy podmiotów edukacyjnych w szkole na rzecz edukacji w kształceniu do dialogu.

Streszczenie. W artykule podjęto problematykę kształtowania i rozwoju wartości w procesie wychowania. Ukazano też możliwości rozpoznania, akceptowania i przeżywania wartości w procesie edukacji. Wskazano na aksjologiczne znaczenie nauczyciela w procesie rozwoju wartości.

Wartości są ogólnymi znakami orientacyjnymi przy wyborach oraz możliwościach działania na różnych poziomach edukacji narodowej. Istnieje ścisły związek między wartościami i celem edukacji. Wartości stanowią źródło dla celów wychowania. Źródłem celów są te wartości, które są powszechnie akceptowane. W procesie edukacyjnym, poprzez dialog nauczyciel może dopomóc wychowankowi zrozumieć siebie i innych. Dialog to wartość ogólnoludzka. W dialogu następuje spotkanie człowieka z człowiekiem, doświadczanie «ty», drugiego człowieka, poznanie się i zbliżenie.

Bibliografia:

1. Delors J., «Edukacja jest w niej ukryty skarb» Warszawa 1998.
2. Denek K., Wartości jako źródło edukacji, (w:) Dziecko w świecie wartości. Aksjologiczne barwy dziecięcego świata, B. Dymara (red) Kraków 2003.
3. Kaczmarek K., Gadacz T., «Pedagogika a filozofia człowieka», Materiały na Zjazd Pedagogiczny 1993.
4. Kobylecka E., Nauczyciel wobec współczesnych zadań, Kraków 2005.
5. Koć-Seniuch G., Dialog i humanizm w działaniu nauczyciela, (w:) O nowy humanizm w edukacji, Gajda J. (red.), Kraków 2000.
6. Ks. Tarnowski J., Jak wychowywać?, Wyd. AKT, Warszawa 1993.
7. Laska E. I., Podmiotowość ucznia w edukacji wczesnoszkolnej i jej uwarunkowania (w:) Oświata w nowej rzeczywistości (red.) A. Zając, Przemyśl 1995, s. 41-49. Współdziałanie nauczyciela z rodzicami w sytuacji dwupodmiotowej, (w:) Współczesne przemiany edukacji wczesnoszkolnej (red.) Jakowicka M., WSP w Zielonej Górze, Zielona Góra 1995, s. 253-256.
8. Laska E. I., Wychowanie do wartości. Bezpieczeństwo pracy jako wartość. (w:) Sas-Badowska A. (red.) Ochrona pracy jako przedmiot badań pedagogiki pracy, Państwowy Instytut Badawczy w Radomiu 2013.
9. Mysłakowski Z., Kształcenie i doświadczenie, Warszawa, PZWS 1961.
10. Niemierko B., Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki, Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2007.
11. Obuchowski K., Od przedmiotu do podmiotu, Bydgoszcz, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego 2000.
12. Okoń W., Nowy słownik pedagogiczny, Warszawa 1998.
13. Okoń W., Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, Warszawa, PWN 1987.
14. Ostrowska K., W poszukiwaniu wartości, Gdańsk 1998.
15. Palka S., Dialog w dydaktyce ogólnej i praktyce kształcenia, (w:) Teoria i praktyka kształcenia w dialogu i perspektywie, red. nauk. Karpińska A., Białystok 2003.
16. Pasterniak W., O dydaktycznej teorii wartości, Goleniów 1991.
17. Pasternak W., Przestrzeń edukacyjna, Zielona Góra 1995.
18. Petrozolin - Skowrońska B., Nowa encyklopedia powszechna tom. 6, Warszawa 1997.
19. Pilch T., Pedagogika w poszukiwaniu swoich zadań i ról w budowaniu przyszłości, (w:) Edukacja wobec dylematów moralnych współczesności.
20. Rutkowiak J., «Dialog bez arbitra» — jako koncepcja relacji między nauczycielem a uczniem, «Ruch Pedagogiczny» 1984, nr 5-6, Stosowanie teorii pedagogicznej w praktyce a dialog edukacyjny, Kwartalnik Pedagogiczny 1986, nr 1, O dialogu edukacyjnym. Rusztowanie kategorialne (w:) Rutkowski J. (red.), Pytanie, dialog, wychowanie, Warszawa 1992.

21. Słownik języka polskiego, pod red. Szymczak M., Warszawa 1982.
22. Szadzińska E., Podstawy poznawcze procesu kształcenia, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012
23. Szczepański J., Elementarne pojęcie socjologii, Warszawa 1970, s. 97-98.
24. Zarządzanie wiedzą w społeczeństwie uczącym się, QECD, Ministerstwo Gospodarki, Departament Strategii Gospodarczej, Polska 2000.

In the present article has been described the problem of forming and developing of the value in the process of education. The paper indicates on the capability of reconnaissance and acceptance of the value in the process of education. The author of the article pointed also on the important role of the teacher in the process of value development.

Słowa kluczowe: wartości, nauczyciel, proces edukacyjny, dialog.